

UOT 821.512.162.

Ziyafət HÜSEYNOVA
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

Azərbaycan Mühəndislik Universiteti
zhuseynova@beu.edu.az

BƏXTİYAR VAHABZADƏNİN QƏZƏL YARADICILIĞINDA MÖVZU ÇALARLIĞI

Açar sözlər: *Bəxtiyar Vahabzadə, qəzəl, haqq-ədalət, vətənpərvərlik, ölüm, axirət*

Key words: *Bakhtiyar Vahabzadeh, ghazal, justice, patriotism, death, afterlife*
Ключевые слова: *Бахтияр Вахабзаде, газель, справедливость, патриотизм, смерть, загробная жизнь*

Bəxtiyar Vahabzadə, Türk dünyasının vətənpərvər şairi, görkəmli dövlət və ictimai xadim, çağdaş Azərbaycan poeziyasının görkəmli nümayəndələrindən biri, mənalı ömür yolu keçmiş bir insan [1, s.92]. Sadaladığımız bu adların arxasında poeziyada öz sözünü demiş şair-vətəndaş B.Vahabzadənin gərgin əməyi dayanır. Bəs qəzəl dünyasında Bəxtiyar Vahabzadə kim idi? Biz də bu məqaləni yazarkən şairin həyat yolunu bir daha nəzərdən keçirib, onun zəngin və çoxcəhətli yaradıcılığının bir hissəsi olan qəzəl yaradıcılığından danışmaq istədik. Şairin müxtəlif illərdə, yaradıcılığının fərqli məzmun daşdığı dövrlərdə qələmə aldığı qırxdan çox qəzəlini araşdırmaya cəlb edərək, şairin iç dünyasını qəzəl dili ilə anlamağa çalışdıq.

Şairin qəzəl yaradıcılığının ilk mərhələsi (1960-1990-cı illər). Qeyd edim ki, Bəxtiyar Vahabzadə ilk dəfə qəzəl janrına 1961-ci ildə müraciət etmiş və məhəbbət, vətənpərvərlik, gün-güzəran, haqq-ədalət, azadlıq, Yaradana yalvarış, ustad Şəhriyara xitab və başqa mövzularda qəzəllər yaratmışdır. "Yenə bağlar o bağlardır, fəqət bağda gülüm yoxdur" [2, s.581] adlı qəzəlini də məhz elə bu ildə yazmışdı. Şair qəzəllərinin böyük hissəsində məhəbbət və gözəlliyin mənəvi-psixoloji və fəlsəfi təsvirini verərək məhəbbətdən, sevginin ölümsüzlüyündən bəhs etmişdi. Şair "Ən ülvî, təmiz duyğudur insanda məhəbbət" (1963) qəzəlində məhəbbəti "insanı həm ucaldan, həm qocaldan" adlandıraraq təzad yaratmışdı.

Ən ülvî, təmiz duyğudur insanda məhəbbət,
Ömür yoluna nur səpir hər anda məhəbbət.

Dünya da məhəbbətlə dönür, fırlanır ancaq,
Məhvər də məhəbbətədi, bu dövrən də məhəbbət.

...Həm zövqüdür, həm cövrüdür ömrün, o, həyatın;
İnsanı ucaldan da, qocaldan da məhəbbət [2, s.582].

Şair "dünyanı öz cümlələri ilə gözəlləşdirən sevgi"ni nə qədər ülviləşdirsə də, onu tez-tez vəfasızlıqda günahlandırır, bu yolda "bəxtin sənə yar olduğuna çox

da inanma" deyir. Şair "Bu qədər saldı məni həsrət amandan-amana" (1963) qəzəlində sevginin vəfasızlığından məyus olduğunu belə ifadə edir:

Neçə yol vədə verib əhdə vəfa qılmadı yar,
Bəxtiyar! Qəlbin axır düşdü talandan-talana [2, s. 583].

"Gəl-gəl" deyə hicrində kaman tək mələdim mən" (1969) sətrilə başlayan qəzəlində isə ömrünü sevgisinə qurban verdiyinə görə təəssüflənir:

«Gəl-gəl» deyə hicrində kamantək mələdim mən,
Bir ömrü sənin eşqinə qurban elədim mən.

Eşqim də qaxınc oldu mənim başıma hər gün,
Bir eşqin ucundan nə qədər tənə yedim mən [2, 586].

B.Vahabzadənin qəzəl yaradıcılığında Füzuli lirikası duyulsa da, o, klassik ruha yeni bir duyğu gətirmişdi. "Min kitab söz yazırıq qəlbi usandırmaq üçün" (1973) və "Hikmətli sözün hər biri min-min sözə rəhbər" (1974) qəzəllərində sözün hikmətinə Füzuli qədər dəyər verir:

Hikmətli sözün hər biri min-min sözə rəhbər,
Mirvari olur göz yaşı dəryayə düşəndə [3, s. 585].

Yaxud:

Min kitab söz yazırıq qəlbi usandırmaq üçün,
Bəs edər bir acı söz min ürəyi qırmaq üçün [4, s. 433].

Sosializm ideyasının hökm sürdüyü 70-ci illər, milli musiqiyə olan biganə münasibət muğam sənətinin də taleyinə kölgə salmışdı. Bundan çox narahat olan şair 1974-cü ildə qələmə aldığı "Daş ürəklərdə yanıb daşları sındırdı muğam" adlı qəzəlində muğamın hətta "kinli ürəklərdəki qəzəb tonqalı"nı söndürə bilmək gücünə malik olduğunu, neçə "qəsdin önünü kəsə" biləcəyini söyləyir:

Daş ürəklərdə yanıb daşları sındırdı muğam,
Haqqa düşmənlər olanı haqqa tapındırdı muğam...

Su çilər kinli ürəklərdə qəzəb tonqalına,
Neçə qəsdin önünü kəsdi, dayandırdı muğam [3, s.434).

B.Vahabzadə xəyal gözü ilə görməyi bacaran şair olub. O, insana xas olan kamilliyin ilahi gözəllikdən qaynaqlandığını söyləyirdi. "Məşuqəmə Allah gücü bəxş etdi gözəllik" (1974) qəzəlində gözəlliyi "ilahi güc", "cövhdərdəki hikmət" adlandırır. İlahi gözəlliyi "dağları yerindən tərpətmək", "dünyanı öz dalınca apara bilmək" gücünə sahib hesab edir.

Heyrət elədik tamlığa, yüksəkliyə daim,
Kamilliyə ən yaxşı əlamətədi gözəllik [3, s. 437].

Dünya, axirət və ölüm haqqında yazdığı qəzəllər də öz maraqlı məzmunu ilə fərqlənir. Şair ölümü "ömrün nəhayəti", "insanla o dünya arasındakı sərhəd", "insanlığ üçün əbədiyyət" adlandırır. "Yaranışdan bilirik ömrə nəhayətədi ölüm" (1985) qəzəlində şair sual-cavab vəhdətindən istifadə edərək verdiyi suala özü aydınlıq gətirir. Ölümün, bəlkə də, Yaradanın insana qismət etdiyi "hörmət" və "fəzilət" olduğunu güman edir:

Nə imiş hikməti dünyamızı tərk eyləməyin?
Ulular söylədi: torpaq ilə vəhdətədi ölüm.

Nə olarmış, görəsən, saxlaya bilsək zamanı?
Kim bilir, bəlkə də insana bir hörmətədi ölüm.

Ölünün qəbrinə qan-yaş axıdıb ağlaşıyıq,
Nə bilək, bəlkə şərəf, bəlkə fəzilətədi ölüm [4, s.370].

Dünya haqqında şairin mülahizələri, "Heç bilmədik, ey dost, necə dünyadı bu dünya" (1987) adlı qəzəlində öz əksini tapır. Bu qəzəlində B.Vahabzadə maraqlı bir paradoks yaradaraq dünyanı gah "həqiqət", gah da "röya" adlandırır:

Heç bilmədik, ey dost, necə dünyadı bu dünya,
Şirnikdiyimiz arzudu, sevdadı bu dünya.

Yalnız sona çatdıqda ömür biz bunu qandıq:
Başdan-başa çarpışmadı, qovğadı bu dünya [4, s.374].

Cənub mövzusu şairin həmişə diqqət mərkəzində olmuşdur. Ustad Şəhriyara məktub yazmış, ondan aldığı cavab məktubundan təsirlənərək yüz ildən bəri həsrət çəkən ikiyə bölünmüş xalqın iztirablarını dilə gətirmişdi. "Çəkdik, çəkirik biz ki yüz ildən bəri həsrət" (1980) qəzəlinin məqtə beytində hər iki xalqı birliyə çağırır:

Öz haqqına biganə olan bəxtiyar olmaz,
Çapmış, talamış daima dilsizləri həsrət.

Həm qafiyədir adlarımız, Şəhriyar ustad,
İnsafmı ayırsın bu qədər bizləri həsrət? [4, s.368].

"Mənzil uzaqda, yol dolaşıq, ömrümüz qısa" (1980) dərin fəlsəfi düşüncə tələb edən bir qəzəldir. Yüksək məqsədlərə çatmaq üçün zəka ilə qəlbin, ağıl və hissin düzgün seçilməsini, hansına üstünlük verilməsini diqqətə çatdırır. "Məqsəd yəqindir, qəsdı dolaylarda çaşmasa" deməklə insanı öz amalından dönməməyə, nəfs və tamahdan uzaq olmağa çağırır. Beləliklə də insan və insanlığa daha geniş müstəvidən yanaşır. B.Vahabzadə dindar bir ailədə doğulduğundan həmişə Allaha sığınmış və öz dinini təbliğ etmişdi. Şairə görə Allahı dərk etmək üçün insan gərək güclü dini biliyə malik olsun.

Ömrüm boyu mən qul kimi oldum Sənə möhtac,
Allahını idrak üçün insan dinə möhtac.

... Dinim, imanım haqqa yetirsin məni, ya Rəbb,
Allahını idrak üçün hər kəs dinə möhtac [5, s.518].

Müstəqillik dövründə yazılmış qəzəllər. 1990-cı illərin əvvəllərindən başlamış milli-azadlıq hərəkatı, xalqımızın öz müstəqil gələcəyi uğrunda mübarizəsi, xalqımıza qarşı törədilən silsilə cinayətkarlıqlar vətənpərvər şair B.Vahabzadənin diqqətindən kənarda qala bilməzdi. O, xalqı azadlığa çağırmaq məqsədilə bütün əsərlərində bu ruhu duyurmağa çalışmışdı. 1990-cı illərdə xalqın dərdləri ilə birlikdə şairin də qayğıları artmışdı. Artıq qəzəllərindəki sevgi, məhəbbət duyğuları yeni mövzularla əvəz olmuşdu. Bu dövrdə şairin qəzəl yaradıcılığında millət, vətən, vətənpərvərlik, azadlıq uğrunda mübarizəyə çağırış, haqsızlığa qarşı üsyan, dil və s. mövzular daha geniş yer tutmuşdu. "Dərk etmədiyim min cürə halət var içimdə" (1988) qəzəlində şair haqq və ədalət yolunda əngəllərin olmasına baxmayaraq, "dünyanı gözəl görür". İç dünyasında vicdan borcu ilə haqqı arasındakı savaşda hakim ədalətin mərdi-mərdanə qalib gələcəyinə inanır.

...Öz borcum ilə haqqımın illər savaşından
Mərdanə çıxan hakim ədalət var içimdə...

Röyalara, xüyalara min yol qanad açdım,
Gördüm neçə əngəl, neçə sərhəd var içimdə.

Hər yerdə gözəllik görürəm, Bəxtiyaram mən,
Dünyanı gözəlləşdirən afət var içimdə [4, s.376].

Onun "Cənnət ola qürbət, yenə, vallah, Vətən olmaz" (1992), "Çağırır indi bütün milləti imdada Vətən" (1992), "Alqış vətən yolunda vuran güclü qollara" (1993) qəzəlləri ölkəmizin müstəqillik qazanmağa cəhd etdiyi qanlı-qadalı günlərindən bəhs edir. "Fərqlər yox olub düz ilə nöqsan arasında" (1997) qəzəlində sovet imperiyasının çöküşü ərəfəsində xalqımızın öz torpaq uğrunda apardığı mübarizənin haqq yolu olduğunu qeyd edərək, qəbul olunmuş atəşkəs qaydalarının iblis tərəfindən pozulduğuna işarə edir:

...İnsan bu qədər güclü ikən yerdə rəzalət!
Sən sülhə bax arif ilə nadan arasında.

Tərif ilə, təhrif ilə təhqir olunur haqq,
Guya yox imiş fərq su ilə qan arasında.

Bu əsrdə saziş yaranıb əxlaqa qarşı,
İsmətli mələklə dəli şeytan arasında [5, s.520].

Eyni qəzəlində haqq və ədaləti, ümumiyyətlə, "vicdan" və "nəfs"in öhdəsinə buraxaraq yazır:

...Səhv harda imiş? Keçdi ömür, anladım artıq,
Çarpışma bitib nəfs ilə vicdan arasında [5, s.520].

Şair həmçinin günümüzün danılmaz faktlarından olan bürokratiya, süründürməçilik kimi ictimai bəlalara qarşı "Dili lal, gözləri kordur, qulağı kar qapılar" (1998) misrası ilə başlayan qəzəlinə qələminin gücündən istifadə edərək haqsızlığı tənqid atəşinə tutmuşdu. "Haqlı təmənnalarını" həll etmək istəyənlərlə onların üzünə bağlanan rəsmi otaqlar arasındakı "həngamələr"ə qapıların "şahidlik" etdiyini, qapıların da insanların halına ağladığını mübaliğə edir. Sonda isə bir gün haqq-ədalətin hətta "dəmir qapılar"ı belə yerindən çıxaracağına inanır.

Nə bilək gizli otaqlardakı həngamələri,
Bizə naməlum olan sirləri saxlar qapılar.

Qapılardan qovulan boynubükük bəndələrin
Ahı dəhşətli olur, ah ilə laxlar qapılar [s. 5, 521].

"Zülmün sonu yox, haqq unudulmuşmu, İlahi?" (1998) qəzəlini də eyni mövzuya həsr etmişdi. Şair bütün dünyada hər gün baş verən ədalətsizlikləri görüb üzünü İlahi haqqa çevirir: "Dünyada ədalət yasaq olmuşmu?", "Haqq zalimə, düz əyriyə qulmuşmu?", yoxsa bu "millət sərxoşmu?" olub haqsızlığı görmədiklərini düşünüb, insanların gözünü açmağa çalışır. Lakin əzənin də, əzilənin də – hər ikisini "vətən oğlu" adlandıraraq humanistlik göstərir və onları birliyə çağırır:

Əzdicə vətən oğlu vətən oğlunu qəsdən
Bilməm, əzənin qəlbi məgər daşmı, İlahi?

Vicdan kimi, insaf kimi hisslər içimizdən
Biryolluq atılmışmı, qovulmuşmu, İlahi? [5, s.522].

Şair 1999-cu ildə fəlsəfi kamillik haqqında "Dünyanı bir zamanlar oyun sanmışıq, gülüm" qəzəlini yazır. Dünyanı gənclikdə bir oyun sanan şair ömrünün ixtiyar çağında "oddan keçib, həyatda cilalanıb" kamilliyə çatır:

Eşqin qanadlarında uçardığ səmalara,
İndiyə aqlımızla cilovlanmışıq, gülüm.

Bilməm qazancımız nə imiş? – Sordu Bəxtiyar,
Oddan keçib, həyatda cilalanmışıq, gülüm [5, s.528).

B.Vahabzadə dövrün nəbzini tutmağı bacaran bir şair olub. Göründüyü kimi, o, qəzəl dünyasını çeşidli mövzularla süsləmiş və dövrlə səsləşən qəzəllər yaratmışdı; qəzəl yaradıcılığının ilk dövrlərində təbiət gözəlliyi, könül azadlığı, dini baxışlar, zülmətlə işığın təzadı, Allaha yalvarış və s. mövzulara geniş yer verilmiş, müstəqillik dövründə isə haqq səsinə xalqın tərəfindən ucaltmış, ictimai

mai-siyasi, ədalətsizliyə qarşı üsyan məzmunlu qəzəllər yazmışdı. Əlbəttə, B.Vahabzadənin qəzəl dünyasından yazmaq, bu qədər kiçik bir məqalə ilə onu ifadə edə bilmək mümkün deyil. Ona görə də məqalənin əvvəlindəki “Qəzəl dünyasında Bəxtiyar Vahabzadə kimdir” sualına onun öz sözü ilə cavab verək. O, "könüllərdə yatan bir kitabın ön sözü", "ulu fikrin özü", "öz könlünün güz-güsü"dür.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT:

1. Azərbaycanın Bəxtiyarı. Bəxtiyar Vahabzadənin həyatı, yaradıcılığı və ictimai fəaliyyəti haqqında məqalələr toplusu. Bakı, "Azərbaycan" nəşriyyatı, 1995, 400 s.
2. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. 12 cildə, II cild, Bakı, “Elm”, 2009, 616 s.
3. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. 12 cildə, IV cild, Bakı, “Elm”, 2009, 662 s.
4. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. 12 cildə, V cild, Bakı, “Elm”, 2009, 584 s.
5. Vahabzadə B. Seçilmiş əsərləri. 12 cildə, VI cild, Bakı, “Elm”, 2009, 577 s.

Ziyafət Hüseynova

The themes of ghazals in the works of Bakhtiyar Vahabzade

S u m m a r y

The article deals with the content of the ghazals of Bakhtiyar Vahabzade, the great poet of Azerbaijan and the entire Turkic world. All the ghazal poems were totally examined, their contents and features were completely investigated. It is noted that the subjects of the poet's ghazals are dedicated to the motherland, patriotism, justice, love, world and afterlife, moral values, religion and longing for the South.

Зияфет Гусейнова

Тематика газелей в творчестве Бахтияра Вахабзаде

Р е з ю м е

Статья посвящена художественному мышлению в газелях великого поэта Азербайджана, а также всего тюркского мира Бахтияра Вахабзаде. На основе примеров из газелей исследуются их содержание и другие особенности. Газели поэта посвящены Родине, патриотизму, справедливости, любви, миру, человеческим качествам, религии, тоске по Югу.